

13. Kutadgu Bilig’de İnsanın Bağımlılık İlişkileri ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme ¹

Ali Ekber SAYIN ²

APA: Sayın, A. E. (2026). Kutadgu Bilig’de İnsanın Bağımlılık İlişkileri ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (53), 241-257. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.21671623>

Öz

Bu çalışmada, Türk-İslam düşünce tarihinin en nadide ve anıtsal eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*’de, insanın kendi eliyle kurduğu ve birer sapma olarak nitelenen "bağımlılık ve bağımlılık ilişkileri", filoloji biliminin sunduğu imkânlar ile analogik ve anakronik bir incelemeye tabi tutulmuştur. Büyük müellif Yusuf Has Hacib, XI. yüzyılda kaleme aldığı bu eşsiz eserinde insanı yalnızca soyut dinî-ahlâkî reçetelerle terbiye edilecek, edilgen bir varlık olarak görmez. Aksine onu, içine düşebileceği derin zaafı, zaafılarından doğan bilişsel yanılsamaları ve psikolojik bariyerleri olan akıllı, dinamik ve yaşayan bir özne olarak konumlandırır. Müellif, insanın en büyük rehberi olan aklı (ög) saptıran ve onun özgür iradesini (erklik) felç eden prangaları, bireyi köleleştiren sinsi birer esaret zinciri olarak tasvir eder. Metindeki derin kavramsal örüntüler çağdaş bir okumayla çözümlendiğinde, bu yıkıcı bağımlılık ilişkilerinin rastgele savrulmalar olmadığı anlaşılır. Eserde bu sapmalar; davranışsal (içki, kumar, aşırı konfor düşkünlüğü), maddî (dünyevî hırs, cimrilik, istifleme arzusu) ve duygusal/dürtüsel (yıkıcı öfke, kör edici kibir, kontrolsüz şehvet) olmak üzere üç temel başlık altında haritalandırılmıştır. Çalışmada kullanılan kilit terimlerin anlamsal kökenleri, temel kaynaklarla tescil edilerek metnin tarihsel bağlamı korunmuştur. Araştırma neticesinde, *Kutadgu Bilig*’deki bağımlılıkların yalıtılmış bireysel kusurlardan ibaret olmadığı, aksine bireyde yol açtığı derin bilişsel hasarlar sebebiyle kurumsal çürümeyi, devlet kademelerindeki liyakatsizliği ve nihayetinde sosyo-ekonomik çöküşü tetikleyen ciddi birer kamusal tehdit olarak ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, Bağımlılık, Karahanlı Türkçesi, Eski Türkçe

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %2

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 05.06.2026-**Kabul Tarihi:** 29.07.2026-**Yayın Tarihi:** 30.07.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.21671623>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Bağımsız araştırmacı / Independent Researcher (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** aliekbbersayin@hotmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-6164-6946> **ROR ID:** Bağımsız araştırmacı / Independent Researcher

A Study on Human Dependency Relationships and Their Effects in *Kutadgu Bilig* ³

Abstract

In this study, the relations of dependence and addiction, which are conceptualized as human-constructed deviations in *Kutadgu Bilig* one of the most exquisite and monumental masterpieces in the history of Turkic-Islamic thought are subjected to an anachronistic and analogical examination through the methodological framework of philology. In this unique eleventh-century work, the great author Yusuf Has Hajib does not perceive the human being merely as a passive entity to be disciplined through abstract religious-moral precepts. On the contrary, he positions humans as intelligent, dynamic, and living subjects characterized by inherent vulnerabilities, resulting cognitive illusions, and psychological barriers. The author depicts the shackles that distort reason (*ög*)—the ultimate guide for humanity—and paralyze free will (*erklik*) as insidious chains of bondage that enslave the individual. When the profound conceptual patterns within the text are deciphered through a contemporary reading, it becomes evident that these destructive relations of dependence are not random aberrations. In the work, these deviations are mapped out under three primary categories: behavioral (alcohol, gambling, excessive indulgence in comfort), material (worldly greed, miserliness, hoarding impulses), and emotional/impulsive (destructive anger, blinding pride, uncontrolled lust). The semantic origins of the key terms utilized in this study have been verified through foundational etymological sources, thereby preserving the historical context of the text. Consequently, this research demonstrates that the forms of addiction in *Kutadgu Bilig* are not treated merely as isolated individual flaws; rather, they are framed as critical public threats that—due to the profound cognitive damages they inflict—trigger institutional decay, meritocracy crises within state echelons, and ultimately, socio-economic collapse.

Keywords: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hajib, Types of Addiction, Old Turkic, Karakhanid Turkic

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticate, Rate: 2 %

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 05.06.2026-**Acceptance Date:** 29.07.2026-**Publication Date:** 30.07.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.21671623>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

İnsanlığın serüveninde irade, eylem ve haz arasındaki dengenin bozulması, çağları aşan bir problemdir. Yusuf Has Hacib’in yüzyıllar önce kaleme aldığı *Kutadgu Bilig*, insanı sadece dinî/ahlâkî kurallarla terbiye edilmesi gereken soyut varlık olarak görmez; aksine dürtüleri ve zaafı olan somut özne olarak masaya yatırır. Eser modern anlamda bir bağımlılık teorisi ilan etmez ama insanın aklını (ög) saptıran, iradesini (erklik) silen ve onu kölesi yapan sapmaları birer esaret zinciri olarak tasvir eder.

Bu çalışmanın amacı, *Kutadgu Bilig*’de insanın kurduğu bağımlık ilişkilerini ve bunların bireysel-toplumsal etkilerini filolojinin imkânlarıyla incelemektir. Metinde geçen kavramlar Kaşgarlı Mahmud’un *Divanü Lûgati’t-Türk* (DLT), Clauson’ın etimolojik sözlüğü (EDPT) ve Sevortyan’ın karşılaştırmalı çalışması (ESTYâ) gibi sözlüklerle tescil edilerek ortaya konacaktır. Böylelikle Eski Türk metninin sadece tarihî ya da edebî vesikalar olarak değil, insan davranışlarını çözümleyen bir nev’î psikoloji ve felsefe aracı olarak da okunabileceğini göstermek hedeflenmektedir. Söz konusu beyitler Arat yayınına (1979) sadık kalarak yazarın kendisi tarafından çevrilmiştir.

1. Kutadgu Bilig’de Bağımlılık Türlerinin Tasnif Edilmesi

Müellif, Karahanlı Türkçesinin soyut kavram dünyasını kullanarak çağı aşan bir terminoloji inşa etmiştir. Eserdeki iradeyi sakatlayan düşkünlüklerin davranışsal, maddî ve duygusal/dürtüsel bağımlılıklar olmak üzere üç ana grupta şemalaştırıldığı görülür. Bunlar sıradan ahlâkî kusurlar olarak kalmaz; bireyde yol açtığı zihinsel kayıplar sebebiyle toplumsal nizamı sabote eden, devlet idaresindeki liyakati tehdit eden kamusal ve sosyo-ekonomik bir yıkım tetikleyicisi olarak konumlandırılır.

1. 1. Davranışsal Bağımlılıklar

Kutadgu Bilig’de bireyin iradesini ve rasyonel düşünme yetisini felç eden, onu anlık haz sarmallarına hapsederek hayatını ziyan eden eylemsel alışkanlıklar ele alınır. Bunlar davranışsal bağımlılıklar çerçevesinde tasnif edilebilir. Müellif, bireyi ve toplumu bozan bu düşkünlükleri Karahanlı Türkçesinin soyut kavram dünyasından beslenen özgün bir terminolojiyle işlemiştir. Eserde bu gruptaki her türlü irade esareti ve sapma; bireyin zamanını, servetini ve öz değerini yok eden birer pranga olarak görülmüş ve içki, kumar ve sefahat bağımlılığı olmak üzere temelde üç sacayağı üzerine kurulmuştur.

1. 1. 1. İçki İçme Bağımlılığı

Bireyin iradesini zedeleyen davranışsal düşkünlükler incelenirken, beyit odağa içki müptelâlığı yerleştirir. Söz konusu bağımlılık *bor* ‘şarap/içki’ kelimesiyle; mantıklı düşünme zeminini ortadan kaldıran, bireyi dürtülerinin rehini haline getiren bir şey olarak tasvir edilir.

İçki içme eylemi sıradan bir ahlâkî zaaf veya tekil bir hatadan ibaret değildir; bireyin öz kontrol mekanizmasını bozarak onu toplumsal hayatta *yawa* ‘işe yaramaz’ duruma sürükleyen kronik bir irade esaretidir. Ayrıca devlet yönetimine ve aydınlara yönelik eleştirileri üzerinden bu sapmanın nasıl ihmallere, kurumsal çürümeye ve sosyo-ekonomik yıkıma yol açtığı gösterilir.

üçünçi taķı bir bor işçe sewe

séziksiz bu er boldı birtem yawa (KB₃₃₉)

“Üçüncü olarak bir kimse şarabı severek içerse, şüphesiz o adam tamamen yoldan çıkmıştır.”

Bu beyit, içkinin bir eylem ötesinde bağımlılığa dönüşmesini anlatır. Ve *sewe* ‘isteyerek’ (DLT, 2014, II: 18/22; EDPT, 1972: 784; ESTYâ, 2003, VII: 260) vurgusu, bağımlılığın dürtüsel yönelimine işaret eder. Bu haz döngüsünün içine hapsolan bireyin nihai durumu *birtem yawa* ‘tamamen yaramaz’ (DLT III,: 28/22; EDPT, 1972: 942; ESTYâ, 1989, IV: 43-44) olmaktadır. İçki, kişiyi hayatının öznesi olmaktan çıkarıp bütünüyle kontrolsüzlüğe mahkûm etmektedir.

esürse kişi telve munduz bolur
bu telve işi kör kaçan tüz bolur (KB₂₀₉₉)

“Şarap içip sarhoş olan kişi deli ve sersem olur; bu delinin işi ne zaman düzgün olur?”

Bu beyit, bağımlılığın bireyin zihinsel mekanizmasında yarattığı bilişsel hasarı ortaya koymaktadır. Beyitte kullanılan *telve* ve *munduz* ‘deli’ ve ‘ahmak’ (DLT, 2014, I: 442/12, 459/6; EDPT, 1972: 492, 351; ESTYâ, 1978, II: 264, III: 104) ikilemesi, muhakeme kaybını karşılar. İradenin alkolle felç edilmesi yani *esür-* ‘sarhoşluk’ (DLT, 2014, I: 178/14; EDPT, 1972: 251; ESTYâ I: 304) bireyi rasyonel kararlar alamayan ve hayat düzenini kuramayacak işlevsizliğe hapseder.

bor içse oyunka awınsa beği
kaçan yetgey el kün işingē ögi (KB₂₁₀₃)

“Bir yönetici içki içmeye ve kumara dadanıp avunursa; halkın, memleketin işini görmeye aklı ne zaman yetecek?”

Burada içki bağımlılığını siyasî ve idarî liyakatle ele alarak toplumsal yıkıma dikkat çeker. Karahanlı Türkçesinde ‘akıl, zihin, kavrayış ve muhakeme yeteneği’ anlamına gelen *ög* kelimesi (DLT, 2014, I: 41/3; EDPT, 1972: 98, ESTYâ I: 512) beyitte kilit rol oynar. Gücü ve adaleti tesis etmekle görevli olan yöneticinin içkiyle zihnini bulandırması ve eğlenceye saplanıp kalması, rasyonel idare yeteneğini yok eder. Bağımlılık, kolektif düzeni de sabote eden kamusal bir tehlikedir.

yawalık bile borka baş sokmasa
yawalıkka boşlağ nenġin saçmasa (KB₇₀₈)

“(Devletini korumak isteyen kişi) serserilikle içkiye baş sokmamalı, malını saçıp savurmamalıdır.”

Beyitte geçen alkol için *baş sok-* deyimini, günümüz anlamıyla bir ‘maddeye saplanıp kalmayı’, (DLT, 2014, I: 318/5, II: 18/22; EDPT, 1972: 375, 804; ESTYâ, 1989, IV: 142-143, II: 88) yani tam bir bağımlılık anlamındaki metaforik kullanımdır. Müellif, kontrolsüz esareti doğrudan *yawalık* kavramıyla eş tutar. İçki bağımlılığının bireyselliği aşarak maddi kaynakların şuuruzca tüketilmesi, iktisadi yıkıma yol açması eleştirilmiştir.

bor içme fesâdka katılma yıra
zinâ kılma fâsık atanma kara (KB₁₃₃₄)

“İçki içme, fesat meclislerine katılma, uzak dur; zina etme, ahlaksız olarak adın karalanmasın.”

Ay Toldı’nın nasihatinde içki; tekil bir suç değil, ahlâkî çürümenin ve toplumsal yozlaşmanın başıdır. İçki bağımlılığı, diğer tüm eylemsel ve dürtüsel sapmaların tetikleyen rolünü üstlenir. Bireyin adının karalanmasını ve kimliğinin bağımlılık yüzünden gitmesini simgeler.

bor içme zināka katılma hazer
bu iki çığaylık tonını keder (KB₁₃₃₇)

“İçki içmekten ve zinadan kaçın; bu iki alışkanlık insana yoksulluk elbisesi giydirebilir.”

Rasyonel düşünceden sapan ve iradesini maddesel zevklere teslim eden bağımlının İslamî anlayıştaki kaçınılmaz sonunu yani *çığaylık tonı* ‘muhtaçlık elbisesi’ (DLT, 2014, I: 412/18, III: 141/5; EDPT, 1972: 406, 513; ESTYâ, 1980, III: 156, 268) metaforuyla somutlaştırır. Alkol ve şehvet ile gelen esaret, bireyin hem zihinsel hem de maddî sermayesini kurutan ekonomik bir prangadır.

1. 1. 2. Kumar Bağımlılığı

Kumar ve şans oyunlarına duyulan düşkünlük, insanın irade mekanizmasını bozan, mantıklı düşünmeyi elinden alan tehlikeli bir davranışsal bağımlılık sarmalı olarak kurgulanır. Kumar doğrudan *üt-* ve dolaylı olarak da *oyun* kelimeleriyle anlatılır. Bu iki kavram masum bir eğlence olmanın ötesindedir. Bunlara düşkünlük bireysel serveti tüketen, iradeyi yok eden ve kişiyi toplumsal olarak *koltğuçı* ‘dilenci’ konumuna getiren tehlikeli bir davranışsal bağımlılık olarak ele alınır. Statü kaybı ve iktisadî çöküş, kumarın yarattığı önlenemez kazanma-kaybetme dürtüsünün doğal bir sonucudur. Bu durum *awın-* ‘avunup kalmak, saplanmak’ fiiliyle ve çeşitli ifadelerle tanımlar.

oyunka awınsa ajun tutğuçı
ilin buzdu boldı özi koltğuçı (KB₂₀₉₃)

“Dünyayı ve devleti elinde tutan kişi kumara dadanıp avunursa, memleketini batırır ve kendisi sonunda dilenci olur.”

Kumarın bağımlılık boyutu *awınsa* ‘avunursa, kendini ona bağlarsa’ (DLT, 2014, I: 164/22; EDPT, 1972: 12; ESTYâ I: 84 fiiliyle verilir. Kumar bağımlılığı kişiyi rasyonel sorumluluklarından koparır; ekonomik ve sosyal statüsünü sıfırlayarak onu *koltğuçı* ‘dilenci’ (DLT, 2014, III: 242/18; EDPT, 1972: 718; ESTYâ, 1997, IV: 112) yapar.

bor içse oyunka awınsa begi
kaçan yetgey el kün işinġe ögi (KB₂₁₀₃)

“Bir yönetici içkiye dadanır ve kumarla avunursa; halkın, memleketin işini görmeye aklı ne zaman yetecek?”

İçki ve kumar bağımlılığı eserde çoğunlukla yan yana zikredilir. Kumar oynayan kişinin zihni sürekli oyunda, kazanma-kaybetme döngüsünde kalacağı için yöneticinin muhakeme ve idare yeteneği ile aklı elinden gider.

oyunka awınma özünġni küdez
erejke sewinme kününġ kaldı az (KB₅₂₈₄)

“Kumarla avunma, iradeni koru; yalancı mutluluğa sevinip aldanma, günlerin az kaldı.”

Kumar bağımlılığının bireyin zaman algısını bozması ve gerçeklikten kaçınılmasını ortaya koyar. Kumarbazın geçici kazançlar veya o su’nî tatminlerle avunulması eleştirilirken; sürecin iradeyi ve benliği rehin aldığı belirterek kişiyi; özünü ve iradesini koruma emriyle otokontrole çağırır. Ayrıca, bir zamansızlık sarmalına kapılarak ömrünü harcayan bağımlıya hayatın tükenmekte olduğunu, ölüm üzerinden hatırlatır.

oyunka katılma usa ay unur

oyunka katılsa boyun bağlanur (KB₅₉₂₈)

“Ey şerefli insan, elinden geliyorsa, kumara asla katılma; çünkü oyun sarmalına bir kez dahil olunursa, insanın boynu tamamen esir olur.”

Kumar bağımlılığının bireyi köleleştiren doğası, iradenin teslimiyeti ve özgürlük kaybıyla ele alınır. Kumardan uzak durulması gerektiği ikaz edilerek, henüz muhakeme yeteneğini yitirmediği ve iradesine hükmedebildiği sağlıklı evredeyken ilk adımdan uzak durması gerektiğini savunur; zira sarmala bir kez dahil olduğunda kişinin kendi kararlarıyla dur diyebilme gücü yok olmaktadır.

1. 1. 3. Konfor Bağımlılığı

Eserde insanın geçici dünya zevklerine bağlanarak iradesini ve sorumluluk bilincini kaybetmesi, kronik bir zihinsel esaret biçimi olarak kurgulanır. Bağımlılık döngüsünü kavramsallaştırırken Karahanlı Türkçesi içerisinde kullanılan fakat Soğdça kökenli ‘rahatlık, konfor’ anlamına gelen *erej* kelimesine başvurur.

Konfor, insanı uyuşturan ve onu hayatî sorumluluklarından koparan bir rehabet tuzağıdır. Bireyin veya devlet yöneticisinin su’nî rahatlığa saplanması sahte konfora/rahatlığa sevinip aldanma ikazıyla eleştirilir.

erej kolsa emgek tutaşı barır

sewinç kolsa kadğu tutaşı yorır (KB₄₃₄)

“Eğer sürekli konfor istersen, zahmet birlikte gelir; sevinç peşinde koşsan, kaygı arkasından yürür.”

Eserde geçen *erej* (SD: 314 = bkz. *ryz*), sadece fiziksel dinlenmeyi değil, sorumluluklarından kaçarak sığındığı sefa arzusunu temsil etmektedir. Sürekli konfor istemek patolojik bir durum görülür. Rahatlığa bağımlı insan, konforu kaybetme korkusuyla yaşar. Bu korkunun kendisi, kişiye sürekli eşlik eden eziyete dönüşür. Beytin devamında sefahat bağımlılığının yarattığı zihinsel tahribat ile anlık haz tuzakları açıklanır. Buradaki sevinç ifadesi duysal tatminlerin insana verdiği yapay keyifleri simgeler. Konfor bağımlısı sahte sevinçlerin peşinden koşar. Ancak anlık hazların hemen arkasından derin bir kaygı, yoksunluk yürür. Çünkü su’nî hazlar bittiğinde, bağımlı birey sorumluluklarıyla ve içsel boşlukla kalır. Bu süreçte konfor bağımlılığının zıddı olarak insanı terbiye eden zorlukları karşılayan *emgek* ‘meşakkat, der’ (DLT, 2014, I: 110/18; EDPT, 1972: 159; ESTYâ I: 266-268) devreye girer. Rahatlık peşinde koşanlar, paradoksal olarak huzursuzluğun esiri olur.

taayanma tiriglikke tüş teg keçer

küwenme kuwı kutka kuş teg uçar (KB₁₃₃₂)

“Bu hayata dayanıp güvenme, çünkü bir rüya gibi geçer; dünyanın talihine güvenme, çünkü kuş gibi uçup gider.”

İnsanın imkanlara bağlanması, hayatın geçici doğasını unutturan zihinsel bir gaflet olarak görülür. Bu hayata dayanıp güvenme ikazıyla, sürekli bir sefa arayışı içindeki bireyi uyarır. Buradaki *tiriglik* (DLT, 2014, I: 110/5; EDPT, 1972: 543; ESTYâ, 1980, III: 180), sadece biyolojik bir ömrü değil, nefsanî arzularla örülü dünya hayatını simgeler. Dünyevî rahatlığı kalıcı zannedenler için, yaşantının bir rüya gibi geçip gideceğini bildirir. Buradaki *tüş* (DLT, 2014, I: 40/15; EDPT, 1972: 559; ESTYâ, 1980, III: 290) kelimesi, konfor düşkünlüğünün insanda yarattığı sahte emniyet hissinin aslında bir ‘serap’ olduğunu vurgular. Beytin devamındaki dünyanın rahatlığına güvenip gururlanma nasihati, lüksün insana verdiği yalancı gücü anlatır. Ve *kut* (DLT, 2014, I: 40/12; EDPT, 1972: 594; ESTYâ, 1997, IV: 118) doğrudan ‘devlet, talih, zenginlik’ ve dolaylı olarak bağlam gereği ‘lüksün getirdiği konfor’ alanını temsil eder. Geçici mutluluğun, rehabet vasıtaları kuş gibi uçup gidecektir.

*kamuğ dünyâ birke yumıtsa bütün
erej birle minğ yıl tirilse kutun
negü aşğı âhır kara yêr koyı
anınğ tüşneki ol yağız yêr oyı* (KB₃₅₆₉₋₃₅₇₀)

“Bütün dünya malı tek bir kişide toplansa ve o konfor içinde bin yıl yaşasa bile, sonunda ne faydası var? Onun varacağı kara yerin koynu, yağız toprak çukurudur.”

İnsanın dünyevî ve bitmek bilmeyen rehabet arayışına karşı geliştirdiği körlüğü ve bu durumun varoluşsal anlamsızlığını ölüm üzerinden dengeler. Bütün dünya zenginliği tek bir kişide toplansa, o kişi lüks içinde bin yıl yaşasa bile bunun mutlak bir yanılgı olduğunu belirtir. Beyitte geçen ve daha önce ele aldığımız *erej* kavramı, sorumluluklardan kaçarak sığınılan sahte konfor alanını; *kut* kelimesi dolaylı olarak talihin getirdiği yapay emniyet hissinin semantik katmanını karşılar. Kişi bu sahte ödül mekanizmalarına bağlandıkça, ömrünü sadece haz odaklı döngüyü sürdürmeye adar. Bu sahte konfor alanının ve mülkiyet hırslarının varacağı nihaî noktayı, ölüm olarak vurgular.

1. 2. Maddî Bağımlılıklar

Maddî bağımlılık, somut bir varlığa veya güce sahip olma arzusunun rasyonel sınırları aşarak kişiyi rehin alması durumudur. Bireyin nesneye hükmetmek yerine nesnenin kölesi olmasıyla neticelenen durum, eserde toplumsal nizamı ve adaleti sabote eden varoluşsal birer sorundur. Karahanlı Türkçesinin kavram dünyasından çekip çıkarılan terimlerle bu sarmalı örülürken, maddî bağımlılıkların temel yıkım alanını hırs ve tamah ile cimrilik ve istifleme olmak üzere iki ana sacayağına dayandırılır.

1. 2. 1. Hırs ve Tamah Bağımlılığı

Maddî bağımlılıkların alt yapısı en rafine biçimde hırs ve tamah sarmalında somutlaştırılır. Müellif, haz eşliğini sürekli yükseltme döngüsünü, doğrudan *suk* ‘doyumsuz, obur’ kavramıyla açıklar. Kişinin maddiyata düşkünlüğü ve doyumsuzluk *sukluk közi* ‘açgözlülük’ deyimini üzerinden betimlenir. Böylesi bir hırs ve tamah, tekil bir kazanma arzusu değil; bireyin tatmin mekanizmasını felç ederek onu sürekli yoksunluk ve daha fazlasını isteme kompulsiyonuna hapseden kronik bir bağlayıcılıktır.

üküş nenġke todmaz közi suk kişi
ecel tutsa öknür itümez işi (KB₁₁₄₃)

“Açgözlü kişinin gözü zenginliğe doymaz; o ecel gelip yakaladığında dünya işlerini bitiremeden pişmanlıkla kalakalır.”

Hırs müptelası bir insanın zihinsel yapısını, ne kadar maddî kaynağa ulaşırsa ulaşsın doyuma ulaşamayacak şekilde betimler. Beyitteki *suk* (DLT, 2014, I: 40/15; EDPT, 1972: 804; ESTYâ, 2003, VII: 102) kavramı, sıradan bir kazanma isteğini değil, insanın iradesini rehin alan bir açgözlülük ve doyumsuzluğu temsil etmektedir. Beytin devamında, mülkiyet sarmalının insan zihninde yarattığı zaman ve gerçeklik körlüğü ile ölüm karşısındaki nihaî trajedisi açıklanır. Hayatını sadece bedensel rahatlığa, biriktirmeye ve daha fazlasını elde etmeye sabitleyen bağımlı ruhlar için kaçınılmaz akıbet, ölüm kapıyı çaldığında yaşanacak nedamet anıdır.

közi tok kerek nenġke suklanmasa
közi aç todumaz bu dünyâ yése (KB₂₂₀₀)

“(Vezirin) gözü tok olmalı, mülke hırslanıp saplanmamalıdır; gözü açsa bütün dünyayı yese bile doymaz.”

Beyitte ideal idarecinin zihinsel ve ahlâkî uyanıklığını koruyabilmesi için gözünün doymuş ve tok olması gerektiği vurgulanırken, bu yapının zıddı olarak nesnelere kul olan hastalıklı ruh hali eleştirilir. Buradaki *nenġ-* (DLT, 2014, I: 318/5; EDPT, 1972: 375; ESTYâ, 1989, IV: 142) kavramı zenginliğin getirdiği dünyevî mülkiyeti karşılarken; *suklan-* fiili ise bireyin iradesini felç eden, onu sürekli fazlasını elde etme kompulsiyonuna hapseden hırs ve doyumsuzluk yönelimini simgeler. Müellif, hırs müptelası olan insanın zihinsel yapısını, ne kadar maddî kaynağa ulaşırsa ulaşsın asla tatmin eşiğini yakalayamayan irade esareti olarak konumlandırır.

açıġ suw teg ol kör bu dünyâ nenġi
neçe içse kanmaz ölimez enġi (KB₃₆₂₅)

“Bak, bu dünya malı tuzlu su gibidir; insan ne kadar içerse içsin susuzluğu kanmaz ve yüzünün, canının harareti asla geçmez.”

Dünyevî mülkiyet hırsını ele aldığı bu beyit, hırs ve tamah bağımlılığını bir metaforla ortaya koymaktadır. Dünya malına duyulan hastalıklı düşkünlüğü tuzlu/acı su içmeye benzetir. Buradaki *açıġ* (DLT, 2014, I: 61/12; EDPT, 1972: 22; ESTYâ I: 85) kelimesi ‘acı, tuzlu’ olanı karşılar. Tıpkı tuzlu su içen birinin susuzluğunu gidermek isterken daha çok susması gibi, tamah bağımlısı elde ettiği her maddiyatla birlikte yoksunluk hissini daha da büyütürken kısırdöngüye hapsolür.

tirilgilik kısıldı uzadı sakınç
baru arttı sukluk koradı sewinç (KB₆₄₈₆)

“Ömür sermayesi daraldı, içsel kaygılar ise uzayıp gitti; hırs ve açgözlülük büsbütün arttı, buna karşılık gerçek sevinç ve huzur azaldı.”

Yaşam sermayesinin tükenmesi ile zihinsel acıların artışı arasındaki doğrusal ilişkide *tirilgilik* (DLT,

2014, I: 110/5; EDPT, 1972: 543; ESTYâ, 1980, III: 180) yaşama sevincini ve hayatî olanı karşılarken; *sakınç* (DLT, 2014, I: 412/18; EDPT, 1972: 811; ESTYâ, 2003, VII: 42) konfor alanını kaybetme korkusunun doğurduğu o kaygı ve kederi simgeler. Ömür daraldıkça, dünyevî menfaatlere bağımlı ruhların içsel boşluğu ve gelecek endişesi daha da derinleşir.

kişi suknğa bérmeğil sen işinğ
vefasız kişiğe yitürme aşınğ (KB₁₃₇₉)

“Tamahkâra işini emanet etme; vefasız imkanlarını paylaştırıp ziyan etme.”

Hırs müptelası karakterlerle kurulacak ortaklıkların doğuracağı tehlikeleri ele alınmaktadır. Doyumsuzluk döngüsüne hapsolmuş kimselere herhangi bir kamusal görev ya da ticarî iş emanet edilmemesi gerekir. Maddî nesnelerin esiri bir ruh, menfaat odaklı yaşadığı için sadakat gibi soyut erdemleri gözden çıkarır. Bu güvenilmez kimselerle imkanları simgeleyen aş ‘yemek’ (DLT, 2014, I: 41/5; EDPT, 1972: 20; ESTYâ I: 112) paylaşmanın büyük bir ziyan olduğunu belirtir. Kaynakların bencilce tüketilmesini doğrudan kaybedileceğini aktarır. Tamah sarmalındakilerin toplumsal güven bağlarını kökünden baltaladığını söyler.

suk erse kılınçı yég erse özi
iwek erse kılkı uwutsuz közi (KB₈₄₉)

“Bir kimsenin hırsı ve açgözlülüğü varsa, tabiatı iyi olsa bile davranışı bozulur; eğer huyu aceleci ve sabırsız ise, gözü de utanmaz ve pervasız olur.”

İnsan tabiatındaki ahlâkî kusurları tasnif ettiği bu beyit, hırs ve tamahkârlığın dürtü kontrolü bozukluğuyla birleştğinde karakteri nasıl çürüttüğünü ortaya koymaktadır. Tamahkârlık nedeniyle muhakeme yeteneğini kaybeden bir kişinin anlık hedeflere ulaşma hırsı, zihninde kural tanımaz bir acelecilik doğurur. Beyitte geçen *iwek* (DLT, 2014, I: 41/3; EDPT, 1972: 14; ESTYâ I: 132) kavramı, sabırsızlığı ve dürtüsel yönelimi karşılayarak bağımlılık döngüsündeki fren mekanizmasının çöküşünü belgeler. Bu kontrolsüz heyecan sarmalı, bireyin toplumsal normları çiğnemesine ve ahlâkî uyanıklığını tamamen kaybetmesine yol açar. Müellif, hırs müptelası olan bu hastalıklı zihniyetin ahlâkî sınır tanımazlığını doğrudan *uwutsuz* (DLT, 2014, I: 41/5; EDPT, 1972: 54; ESTYâ I: 285) yani ‘utanmaz, arsız’ terimiyle mühürler.

kişig kul kılığlı bu suklukturur
kiterdim bu sukluk közüm tok turur (KB₄₇₂₉)

“İnsanı nesnelere esir edip köleleştiren açgözlülüktür; ben bu hırsı içimden söküp attım, artık gözüm tok ve gönlüm zengindir.”

Maddî unsurları ve dünyevî kazanımları bir hayat gayesi haline getiren hastalıklı yönelim, zamanla bireyin tüm karar mekanizmalarını ele geçirerek onu kendi hürriyetinden mahrum bırakır. Beyitte geçen *kul* (DLT, 2014, I: 40/12; EDPT, 1972: 715; ESTYâ, 1997, IV: 115) kavramı, hırs müptelası bir zihnin irade felcini ve nesnelerin boyunduruğu altına girerek ‘esirleşme’ aşamasını belgeler. Sürekli daha fazlasını elde etme dürtüsü, insanı kendi hayatının öznesi olmaktan çıkarıp mülkiyet kompulsiyonunun sadık bir hizmetkârına dönüştürür. Bu döngüyü kırarak zihinsel esaretten kurtulmanın yegane çaresi ise gözü tokluğu tesis etmektir.

1. 2. 2. Cimrilik ve İstifleme Bağımlılığı

Kutadgu Bilig'de bireyin iradesini esir alan hastalıklı mülkiyet ilişkilerini çözümlerken, nesneleri dünyadan tecrit etme ve biriktirme dürtüsünü cimrilik çerçevesinde ele alır. Müellifin felsefî dizgesinde cimrilik, sadece iktisadî bir tasarruf ya da mal tutma eğilimi değil; bireyin varlığını tamamen nesneye kul etmesiyle neticelenen kronik bir işlevsizlik halidir. Karahanlı Türkçesinin soyut kavram dünyasında bu doğrudan ruhsal büzülmeyi ve hasisliği imleyen *saranlık* kelimesiyle kavramsallaştırılmıştır.

Tedavüle sokulmayan, ne kendisine ne de topluma fayda sağlayan maddî kaynakları yığma eylemini hayatî bir takıntı haline getirmiştir. Hacib, mal toplama ve biriktirme davranışını ifade ederken 'ter-' ve 'yığ-' fiillerine başvurur. Şair, hiçbir zaman doyuma ulaşmayan bu biriktirme hırsını; insanın kendi yaşamını, zamanını ve öz değerini kemiren bir tür tutsaklık olarak sunar. Bu durum eserde sadece bireysel bir ahlak problemi olarak kalmaz; kurumsal ve siyasî çöküşün de ana tetikleyicisidir.

tère bildinġ altun yéyü bilmedin
bu altun yığıp bir nelük bérmedinġ (KB₁₆₇₄)

“Altını biriktirmeyi bildin de onu hayırla yemeyi/harcamayı bilmedin; bu altını böyle yığıp da neden bir kişiye hayırna vermedin?”

Beyit, istifleme bağımlılığının temel dinamiği olan maddiyatı saklama ve harcamamama kompulsiyonunu tezatla ortaya koyar. Burdaki *tér-* (DLT, 2014, I: 172/22; EDPT, 1972: 442; ESTYâ, 1980, III: 188) vurgusu, haz nesnesini 'biriktirme' eylemini; *altun* (DLT, 2014, I: 41/2; EDPT, 1972: 131; ESTYâ I: 142) sözcüğü ise bağımlılığın odaklandığı somut materyali simgeler. Müellif, bağımlının düştüğü irade felcini malı tüketememe olgusuyla mühürler. Elindeki imkanı paylaşamayan cimri, mülkiyetin esiri olarak hayatını ziyan eder.

saranka tapınma ay tapnur kişi
tiriglik yawa bolġa isiz başı (KB₉₄₉)

“Ey bir şeylere kulluk eden insan, sakın cimriye kul olma/tapınma; yoksa ömrün boşa gider, o zavallı başına yazık olur.”

Müellif bu dizelerde, cimrilik sarmalına kapılmış karakterlerin çevresinde yarattığı ahlâkî tahribatı ve sosyal çürümeyi ilan eder. Filolojik açıdan beyitte kullanılan *saran* nitelemesi, nesnelerin boyunduruğu altına girmiş hastalıklı zihin yapısını karşılar. İradesini mala teslim eden bir cimriyle bağ kuran kişilerin de kaçınılmaz olarak uyuşacağını belirten müellif, bu hastalıklı ilişkinin sonunu *yawa* (DLT, 2014, III: 28/22; EDPT, 1972: 942; ESTYâ, 1989, IV: 43) yani ziyan, mahvolmuş terimiyle mühürler. Nesneye tapan bir bağımlı, etrafındaki insanların ömür sermayesini de değersizleştirerek kurutur.

özinġe esirker saran öz nenġin
kişike kaçan berge ayġıl tenġin (KB₉₅₀)

“Cimri insan kendi malını kendi canından bile esirger; böyle biri bir başkasına ne zaman hak ettiği ölçüde ve adilce pay verir?”

Cimri bireyin haz nesnesini koruma dürtüsünün geldiği son aşamada *esirke-* (DLT, 2014, I: 256/3;

EDPT, 1972: 247; ESTYâ I: 188) fiili, malı herkesten sakınma, kıskanma ve esirgeme eğilimini; *nenġ* sözcüğü ise bağımlılığın odaklandığı maddi birikimi simgeler. İstifleme bağımlısı o kadar büyük bir yoksunluk korkusu içindedir ki, elindeki imkanları kendi hayati ihtiyaçları için bile harcamaya kıyamaz, mülkiyeti korumak adına kendi özüne dahi eziyet eder. Kendi boğazından kısıtıldığı malı yığan hastalıklı bir zihniyetin, bir başkasına hak ettiği ölçüde, yani *tenġin* (DLT, 2014, I: 412/5; EDPT, 1972: 512; ESTYâ, 1980, III: 154) yani dengeli, ölçülü ve adil bir şekilde pay vermesi imkansızdır.

saranlıkta inga negü bar adın
têrer nenġ yêyümez kalır nenġ kedin (KB₁₆₇₂)

“Cimrilikte ve hasislikte uğursuzluktan başka ne vardır? İnsan malı yığar ama onu yiyip harcamaz; o mülk kendisinden sonraya, geride kalanlara kalır.”

Cimrilik sarmalının insanda yarattığı zaman körlüğü ve mülkiyet hapisanesi tahlil edilirken *ınġa* (DLT, 2014, I: 32/14; EDPT, 1972: 168; ESTYâ I: 341) kelimesi kötü, fena ve uğursuz olanı; *kedin* (DLT, 2014, I: 412/12; EDPT, 1972: 704; ESTYâ, 1997, IV: 32) sözcüğü ise geride kalan zamanı ve sonrasını karşılar. İstifleme bağımlılığında malı biriktirme hazzı, onun kullanım değerinin tamamen önüne geçer. Birey ömrünü nesne yığmakla tüketir ancak uyuşmuş zihni sebebiyle o malı harcamaz; nihayetinde biriktirdiği mülk kendisi göçüp gittikten sonra başkalarına miras kalır ve bağımlının tüm çabası koca bir hiçlikle neticelenir.

negü tēr eşitgıl bilgig tilin
saranlık bile beg yêyümez êlin (KB₃₀₃₅)

“Bilgili dilin ne dediğini dinle ve anla: Hasislik ile bir bey asla ülkesini ve halkını elinde tutamaz.”

İstifleme patolojisinin yönetim kademesindeki yıkıcı sonuçları ele alınırken *til* (DLT, 2014, I: 41/2; EDPT, 1972: 541; ESTYâ, 1980, III: 110) bilgece konuşan lisanı; *êl* (DLT, 2014, I: 40/12; EDPT, 1972: 121; ESTYâ I: 450) ise memleketi, devleti ve mülkü simgeler. Müellif, iktisadi gücü ve kamu kaynağını tedavülden çekerek biriktiren bir yöneticinin, bu dürtüsel hasisliği sebebiyle devleti ve tebaayı idare edemeyeceğini savunur.

saran beg tirer nenġ hazîne urur
akı beg kılıç birle artlap alır (KB₃₀₄₈)

“Cimri bey sürekli mal toplar ve onu hazineye kilitler; cömert bey ise elindeki kaynakları adilce dağıtarak (halkın sadakatini kazanır ve düşman ülkesini) kılıçla arkasından vurup alır.”

Beytin ilk dizesinde cimri yöneticinin maddiyatla kurduğu hastalıklı ilişki deşifre edilir. Burada geçen *tir-* (DLT, 2014, I: 172/22; EDPT, 1972: 442; ESTYâ, 1980, III: 188) fiili, haz nesnesini sürekli ve kontrolsüz bir şekilde yığma eylemini belgelerken; *hazîne* kavramı ise bu mülkiyeti dünyadan yalıtarak kitleme, yani istifleme kompulsiyonunu simgeler. İstifleme bağımlısı olan bey, ödül mekanizması bulunduğu için elindeki iktisadi gücü tebaanın refahı veya ordunun istihkamı için harcamaz. Onun zihninde mal, toplumsal fayda sağlayan bir araç olmaktan çıkmış; sırf biriktirilmesi ve saklanması gereken sinsi bir amaç halini almıştır. Bu durum, rasyonel idare yeteneğini felç eden akut bir irade esaretidir.

Beytin ikinci dizesinde ise bu patolojik kırsırdöngünün, rasyonel bir otokontrol mekanizması karşısında nasıl darmadağın olacağı ilan edilir. Paylaşımçı idareci tipini karşılayan *akı* (DLT, 2014, I: 40/15; EDPT, 1972: 78; ESTYâ I: 124) profili, elindeki kaynakları adilce tedavüle sokarak bağımlılık zincirlerini kırar. Cömert lider maddi imkanları hapsetmek yerine halkına ve askerine dağıtır; böylece sarsılmaz bir toplumsal sadakat ve motivasyon bağı kurar.

1. 3. Duygusal ve Dürtüsel Bağımlılıklar:

Kutadgu Bilig'de esaret yalnızca dışsal değil, aynı zamanda içseldir; yıkıcı dürtülerin peşinden gitmek ve nefsanî patlamalara yenik düşmek de birer içsel köleliktir. Yazar, insanın kendi nefesine kul olmasını muhakeme yeteneğinin çöküşüne bağlar. Bu bağlamda öfkenin sahte gücüne sığınan, kibrin illüzyonlarına kapılan ve şehvete yenik düşen birey, özgür özne olmaktan çıkıp kendi duygusal girdaplarının esiri haline gelir.

1. 3. 1. Öfke ve Hiddet Bağımlılığı

Her kriz anında mantık ve akıl yerine hiddete sığınan, öfkenin sağladığı sahte güç ve kontrol hissine bağımlı hale gelen insanın irade esareti, hem bireysel bir ahlak çöküşü hem de devlet idaresini felç eden kurumsal bir tehlike olarak konumlandırılır.

Karahanlı Türkçesi metninde bu yıkıcı dürtü, insanın kontrol mekanizmalarını yakıp yıkan amansız bir ateş olarak *öwke* (DLT, 2014, I: 110/5; EDPT, 1972: 22; ESTYâ I: 121) terimi etrafında kavramsallaştırılmıştır.

ökünçlüg bolur tutşı öwke işi
yazuklug bolur işte buşsa kişi (KB₃₂₄)

“Sürekli öfke ile yapılan işin sonu daima pişmanlık getirir; insan bir işe giriştiğinde öfkesine yenilip parlarsa , mutlaka hata ve günah işler.”

Öfke bağımlılığının bireyde yarattığı muhakeme kusuru ve peşinden gelen pişmanlık döngüsü ele alınırken, *yazukluk* (DLT, 2014, I: 412/12; EDPT, 1972: 985; ESTYâ, 1989, IV: 102) terimi suçlu ve kusurlu olma durumunu; *buş-* (DLT, 2014, I: 172/22; EDPT, 1972: 377; ESTYâ, 1978, II: 115) fiili ise dürtüsel parlamayı, sabırsızlanıp hiddetlenmeyi belgeler. Hiddet anında frene basamayan bağımlı, dürtüsellüğün rehini olarak hareket ettiği için eyleminin sonunu göremez ve kronik bir nedamet sarmalına mahkûm olur.

boguz öwkesi bolsa yawlak bolur
öçep kek sürer ölse ötrü kalur (KB₄₆₅₁)

“Kişide öfke düşkünlüğü varsa durum çok kötü olur; böyle biri sürekli öfkeyle kin güdüp intikam peşinde koşar, en sonunda bu hırsıyla ölür gider.”

Müellif, iki baskın dürtüsel yönelimi bir araya getirerek bağımlılığın şiddetini deşifre eder. Karahanlı Türkçesinde her türlü kötülüğü imleyen *yawlak* (DLT, 2014, I: 459/6; EDPT, 1972: 931; ESTYâ, 1989, IV: 52) kavramı, kontrolsüz öfkenin ulaştığı patolojik yıkımı; *öçep* (DLT, 2014, I: 41/2; EDPT, 1972: 23; ESTYâ I: 114) terimi ise zihni tamamen esir alan intikam ve nefret saplantısını simgeler. Öfke bağımlısı,

nefsindeki hiddeti dindirmek adına sürekli bir düşman yaratma ve kin gütme krizine hapsolmuştur.

*buşı bolma işte sen öwke yığın
kalı kelse öwkenġ özüñġ kıl agın (KB₅₂₁₆)*

“Bir iş yaparken sakın öfkeli ve ölçüsüz olma, o hiddet yığını içinden sök at; eğer öfken birden bastırırsa, hemen kendini dizginle ve durdur.”

Dürtü kontrol bozukluğuna karşı otokontrol mekanizmasının devreye sokulması gerektiği savunulurken, *buşı* (DLT, 2014, I: 318/5; EDPT, 1972: 376; ESTYâ, 1978, II: 118) kelimesi ‘fevri, huysuz ve parlama eğilimi olan’ bağımlı karakteri; *agın* (DLT, 2014, I: 41/3; EDPT, 1972: 77; ESTYâ I: 118) vurgusu ise yükselen dürtüyü frenlemeyi, dizgin vurmaya karşılar. Hacib, bağımlılık sarmalından çıkışın anlık uyarana karşı verilecek fevri tepkiyi ertelemekle mümkün olacağını ilan eder.

1. 3. 2. Kibir ve Narsisizm Bağımlılığı

Bireyin kendi egosunu putlaştırarak çevre üzerinde üstünlük kurma arzusu, süreklilik arz eden bir övgü müptelalığı doğurur. Müellif, narsisistik bir esaret olarak gördüğü bu yapıyı, aklın rehberliğinden sapan insanın sahte bir büyüklük algısıyla zehirlenmesi şeklinde niteler.

*yorkınġ köni tut yanġılma özüñġ
köñġül til kiçig tut bedütme sözüġ (KB₁₂₈₂)*

“Davranışlarını daima doğru tut, özünden/doğruluktan sapma; gönlünü de dilini de mütevazı tut, kibirle de sözünü büyük söyleme.”

Egonun sahte genişleme ve büyüme iştahına karşı ruhsal sınırlandırma önerilirken, *kiçig* (DLT, 2014, I: 312/5; EDPT, 1972: 695; ESTYâ, 1997, IV: 42) kelimesi alçakgönüllülüğü ve dürtüleri küçültmeyi; *bedütme* (DLT, 2014, I: 172/22; EDPT, 1972: 301; ESTYâ, 1978, II: 88) fiili ise kendini dev aynasında görme, kibirle eğilimini belgeler. Narsisizm bağımlısı, egosunu beslemek adına dili ve eylemleriyle sürekli bir büyüklük illüzyonu yaratmaya muhtaçtır.

*keçürmiş keçürgü ara bir tüşün
tırıglikke munça bedütme ününġ (KB₃₆₃₄)*

“Geçmiş ve geleceği, ömrün gelip geçici olduğunu bir an olsun düşün; bu fani hayatta sesini böyle kibirle, böbürlenerek yükseltme.”

Kibir esaretinin insana yaşattığı gerçeklik körlüğü fânîlik gerçeğiyle sarsılır. Beyitte geçen *tüşün* (DLT, 2014, I: 412/18; EDPT, 1972: 460; ESTYâ, 1978, II: 190) vurgusu, idraki ve derin düşünmeyi; *ününġ* (DLT, 2014, I: 41/2; EDPT, 1972: 165; ESTYâ I: 282) sözcüğü ise kibirli insanın etrafa caka satmak için çıkardığı o narsisistik çılgınlığı simgeler. Hacib, zaman bilincini kaybeden ve kendini ölümsüz sanan narsisist bağımlının zihinsel yanılsamasını deşifre eder.

1. 3. 3. Şehvete ve Nefse Bağımlılık

İnsanın bedensel zevklere, anlık uyaranlara ve hayvanî arzulara bağlanması, *Kutadgu Bilig*’deki en

radikal esaret biçimidir.

Müellif, dürtülerin kontrolsüzce serbest bırakılmasını iradeyi sıfırlayan, insanı hayvanlaştıran ve rasyonel aklı yutan adeta bir canavar olarak görür. Bu patolojinin Karahanlı Türkçesindeki kilit kavramları *havâ* ve *nefs* olarak verilmiştir. Ve bu kişiler genel olarak *otun* (DLT, 2014, I: 41/5; EDPT, 1972: 60; ESTYâ I: 212) nitelendirilir.

kerek erdi bilge tirilse kutun

kamuğ ölsün erdi biligsiz otun (KB₁₅₃₉)

“İsterdim ki akıllı ve bilge insan saadetle yaşasın; o bilgisiz, nefesine köle ve arsız kimselerin ise hepsi yok olup gitsin.”

Nefsânî arzuların peşinde koşan bağımlının bilişsel ve ahlâkî gerilemesi ele alınırken, *bilge* (DLT, 2014, I: 40/12; EDPT, 1972: 340; ESTYâ, 1978, II: 105) otokontrolü elinde tutan aklı; *otun* (DLT, 2014, I: 41/5; EDPT, 1972: 60; ESTYâ I: 212) ise dürtülerinin esiri olmuş arsız, bağımlı kişilik tipini belgeler.

Nefis bağımlısı, aklın rehberliğini reddettiği için toplum gözünde arsızlaşmış ve insanlık mertebesinde uzaklaşmıştır.

havâ nefis boyunun sığu ked katığ

özünğ ötrü balsa tapugda tatığ (KB₃₃₄₂)

“Bu heva ve nefsin boynunu çok sıkı ve sertçe bağla ki; ancak o zaman kendi özünde kulluğun ve erdemin gerçek lezzetini bulabilesin.”

Bağımlılık sarmalından kurtuluşun yolunun dürtülerin mutlak surette baskılanması ve dönüştürülmesi olduğu belirtilir. Beytte geçen *katığ* (DLT, 2014, I: 412/18; EDPT, 1972: 596; ESTYâ, 1997, IV: 82) iradenin sert duruşunu; *tatığ* (DLT, 2014, I: 41/2; EDPT, 1972: 450; ESTYâ, 1980, III: 114) ise sahte hazların ötesindeki gerçek tatmini simgeler. Nefsin boynunun sıkılması, ve terbiye edilmesi gerekmektedir ki insanı esir etmesin.

havâ nefis bile kör yağı ol uluğ

bu iki azıtur tapuğcı kulug (KB₃₃₄₄)

“Görüyorsun ya, bu heva ve nefis insan için en büyük düşmandır; bu iki amansız dürtü, erdem yolundaki kulun yolunu şaşırtır, onu baştan çıkarır.”

Müellif, nefsi insan iradesine kasteden bir düşman olarak ilan eder. Ve *yağı* (DLT, 2014, I: 40/12; EDPT, 1972: 895; ESTYâ, 1989, IV: 112) kavramı bireyin içindeki yıkıcı dürtüleri; *az-* (DLT, 2014, I: 172/22; EDPT, 1972: 251; ESTYâ I: 115) fiili ise bağımlılık döngüsünün insanı rasyonellikten saptırarak uçuruma sürüklemesini belgeler. Bu iki güç, insanı özgürlüğünden mahrum bırakan sinsî birer işgalcidir.

ay ilig bu nefsinğ yağıla katığ

tilekini bérme yitürme tatığ (KB₅₃₁₈)

“Ey hükümdar, bu nefsinle çok sıkı ve çetin bir şekilde savaş; onun her istediğini/arzusunu yerine

getirip de hayattaki gerçek lezzeti ve asaletini ziyan etme.”

Müellif devlet başkanına seslenerek, nefsanî arzuların kamusal liyakati nasıl tehdit ettiğini belirtir. *tilek* (DLT, 2014, I: 412/12; EDPT, 1972: 492; ESTYâ, 1980, III: 154) sözcüğü bağımlılığın ürettiği arzulama krizlerini karşılar; ardından iradenin teslimiyetiyle gelen öz değer kaybını anlatır. Nefsin her istediğini vermek, bağımlılığı beslemek ve egemenliği devretmektir.

çıgay bolmayın bay bolayın tèse
zinâ kılma hergiz katıgılan usa (KB₄₄₀₉)

“Fakir duruma düşmek istemiyor, her iki dünyada da zengin ve yüce (bay) olmak istiyorsan; gücün yettiğince çabala ve zinadan kesinlikle uzak dur.”

Cinsel dürtülerin ve haz bağımlılığının insanı sürüklediği sosyo-ekonomik ve ruhsal çöküş vurgulanırken, *çıgay* (DLT, 2014, I: 412/18; EDPT, 1972: 406; ESTYâ, 1980, III: 115) sefaleti ve yoksunluğu; *bay* (DLT, 2014, I: 40/12; EDPT, 1972: 384; ESTYâ, 1978, II: 18) ise zenginliği karşılar. Şehvet döngüsünde enerjisini ve sermayesini tüketen bağımlı, kaçınılmaz olarak tam bir yıkıma uğrayacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri filolojik ve analogik bir yaklaşımla ele alınmış; metinde yer alan insan zaafı ve sapmaları, günümüz bağımlılık kavramı çerçevesinde somut verilerle ortaya konmuştur. İnceleme neticesinde, müellifin iradeyi felç eden durumları Karahanlı Türkçesinin kavram dünyasıyla kavramsallaştırdığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda içki müptelâlığı bilinci rehin alan bir irade kaybı (*yawa*), kumar bireyi sosyal ve iktisadi açıdan tükenişe götüren bir sarmal (*awın-*, *koltığuç*), konfor düşkünlüğü ise sorumluluklardan kaçışa dayalı bir rehabet tuzağı (*erej*) olarak somutlaşmaktadır. Maddî düzlemde hırs ve tamah (*suk*) ile cimrilik ve istifleme (*tér-*, *yığ-*); duygusal boyutta ise öfke (*öwke*), kibir (*bedütme*) ve şehvet gibi dürtüler, bireyi rasyonel bir özne olmaktan çıkaran unsurlar olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın sunduğu bir diğer temel bulgu ise metindeki bağımlılık olgusunun yalnızca bireysel bir ahlak kusuruyla sınırlı kalmadığıdır. Bireyin muhakeme yeteneğini (*ög*) zedeleyen bu patolojik tutumlar; idareci kademelerinde tezahür ettiğinde liyakatsizliği, kurumsal bozulmayı ve toplumsal-ekonomik çöküşü tetikleyen kamusal bir soruna dönüşmektedir. Yusuf Has Hacib, bu esaret döngülerinden çıkış yolu olarak uyarana karşı verilecek ani tepkileri ertelemeyi, içsel otokontrolü geliştirmeyi ve "gözü tokluk" ilkesiyle iradî hürriyeti yeniden tesis etmeyi işaret etmektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, *Kutadgu Bilig*'in yazıldığı 11. yüzyılın tarihsel bağlamına doğrudan bir bağımlılık teorisi atfetmekten ziyade; çağdaş psikoloji ve felsefe terminolojisinden yararlanarak geçmişe dönük, analogik ve anakronik bir okuma önerisi sunmayı hedeflemektedir. Çalışma, edindiği somut bulgularla, klasik Türk metinlerinin dil ve edebiyat araştırmalarının yanı sıra insan davranışlarını ve zihinsel süreçleri çözümlemeye yönelik disiplinlerarası okumalara da mütevazı bir imkân tanıyabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Kısaltmalar

DLT: *Divanü Lûgati't-Türk*

EDPT: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*

ESTYâ: *Étimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov*

SD: *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*

Kaynakça / References

- Arat, Reřit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig I: Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Elster, Jon (1999). *Strong Feelings: Emotion, Addiction, and Human Rationality*.
- Gabain, Annemarie von (1974). *Alttürkische Grammatik*. 3. Auflage. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gharib, Badresaman (1995). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhang Publications.
- Kaşgarlı Mahmud. (2014). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi* (B. Atalay, Çev.; C. 1-4). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orford, Jim (2001). *Excessive Appetites: A Psychological View of Addictions*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Porter, Roy ve Teich, Mikuláš (1995). *Drugs and Narcotics in History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sevortyan, Ervand Wladimirowiç (1978-2003). *Étimologičeskiy slovar’ tyurkskih yazıkov*. Moskova: Nauka.
- Whiteford, Harvey A. & Degenhardt, Louisa (2013). *Global Burden of Disease Attributable to Mental and Substance Use Disorders*. London: The Lancet Publishing Group.